

Kisebbségben
A szlovákiai cigányok iskolai és társadalmi integrációjáról

Mottó:

Azt hiszitek, hogy csak én
ácsorgok fényért és szeretetért
a város kapuja előtt,
én korbácsolom a ziháló szél
hátát átkaimmal és üvöltöm az égig
kivetettségem siralmait:
tizenhat évem nem elég
arra, hogy befogadjatok, nem elég arra, hogy fejemről letépjétek
a megaláztatás pókhálóját?

Sokan várjuk a kapukon kívül,
hogy bizalmatok rézkrajcárjaival
megajándékozzatok.

(Bari Károly: Azt hiszitek)

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
Történelmi kitekintés és aktuális helyzetkép Szlovákiában különböző perspektívából	5
Kisebbségként Szlovákiában	8
A szlovákiai magyar cigányok	11
Szlovákok és romák kapcsolata	13
Oktatási helyzetkép	18
Multikulturális-emocionális nevelés	25
Összegzés	30
Irodalomjegyzék	31
Függelék	36

Bevezetés

Ha a magyarországi médiában felmerül Szlovákia és a kisebbségek helyzete, a szlovákiai magyarokat érintő nyelvtörvényről, kétnyelvűségről, (nyelvi) jogokról, magyar iskolákról, magyarverésről, létszámcsökkenésről szóló híreket hallunk. Azonban figyelmes szemlélő a 2011-es népszámlálási adatok tükrében (is) könnyen észreveheti egy másik kisebbség létezését és egyre határozottabb térhódítását: a cigányokét.¹

Magyarországon töltött tanulói éveim során számos jól működő kezdeményezésről szereztem tudomást, mint például a Hejőkeresztúron vagy Abaújkéren sikeresen működő integrált általános iskola, a berettyóújfalui Igazgyöngy Művészeti Iskola vagy a miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégium, aminek magam is tagja vagyok. Megismerkedtem többek között Havas Gábor, Kemény István, Kertesi Gábor írásaival és gondolataival. Felmerült bennem a kérdés, vajon mi történik ezalatt szülőországomban: Szlovákiában, milyen lépéseket tesznek a többségi-kisebbségi együttélés érdekében? Kik azok a magyar cigányok és szlovák cigányok, mennyien vannak, hogyan élnek, hogyan élik meg identitásukat, milyen nyelven beszélnek, tanulnak.

Dolgozatom célja felvázolni a cigány-magyar-szlovák helyzetet, az óhatatlanul felmerülő problémák megoldási lehetőségeit, különös tekintettel az oktatásra. Ez a munka elméleti jellegű, nem tartalmaz általam végzett empirikus kutatási eredményeket, legfeljebb személyes tapasztalatokat, élményeket. Célja a szlovákiai cigányhelyzet feltérképezése, működő, eredményes programok teljesség nélküli felsorolása, valamint Bibiána Hlebová multikulturális-emocionális nevelési modelljének bemutatása, az oktatás, mint legreményteljesebb szektor fókuszba állítása. A szlovák-cigány és magyar-cigány konfliktus vizsgálatához, megértéséhez elengedhetetlen a szlovák-magyar kérdés tárgyalása is. Így dolgozatom egyúttal a szlovákiai magyarság, azaz saját népem, létem kérdéseire is választ keres, helyzetet jelent egy kisebbségről kisebbségi perspektívából.

¹ Tudományos körökben a cigány megnevezés helyett előnyben részesítik a romát, különösen Szlovákiában. A roma kifejezés roma nyelven embert jelent, a cigány szó nem jelent semmit, s bizonyos kontextusban pejoratív értelmet kapott. Ezért javasolta a Roma Világkongresszus inkább a roma szó előnyben részesítését, mindenesetre ma is sokan használják a cigányt is mindenmű negatív tartalom nélkül. Dolgozatomban felváltva használom a cigány és roma kifejezéseket, egyiknek sem tulajdonítva bántó, megbélyegző jelentést.

Történelmi kitekintés és aktuális helyzetkép Szlovákiában különböző perspektívából

Dolgozatomban nem kívánok visszamenni a ködbe vesző kezdetekhez – úgy gondolom, a történészek feladata rekonstruálni több száz, netán ezer évvel ezelőtti történeteket, honnan érkeztek pontosan a magyarok, szlávok, cigányok, mikor, mennyien, miért, hogyan. Rövid történelmi kitekintésemet – mely véleményem szerint elengedhetetlen a mai helyzet megértéséhez – 1920-tól kezdem: 1920. június 4-e, a trianoni békediktátum aláírásának napja. Magyarország területének kétharmadát elcsatolták, elvesztette folyóinak, vasúthálózatának, gyárainak, termőterületeinek, ásványkincseinek nagy részét, 3,3 millió magyar ajkú ember 10 millió nem magyar elcsatolása mellett került egyik pillanatról a másikra kisebbségi helyzetbe. Teljes mértékben érthető, hogy magyarként elképzelhetetlen szomorúság és felháborodás nélkül gondolni Trianonra. Egész másképp emlékeznek rá a szlovákok.

Bár magyarok és szlovákok hosszú idő óta egymás mellett élnek, sok mindenben hasonló a helyzetük, néhány kérdésben azonban eltér a véleményük, másképp tekintenek ugyanarra a történelmi, társadalmi eseményre, melyben mindkét nép tagjainak része volt. Míg a magyarok Trianont nemzeti tragédiaként élték és élik meg, a szlovákok számára ez volt az első lépés az önálló állam megalapításához. Amikor az Első bécsi döntés során egyes területeket visszacsatoltak Magyarországhoz, a magyarok ezt természetesen sikerként könyvelték el, míg a szlovákokban a bizonytalanság érzését váltotta ki. Ezt ők legalább olyan tragédiaként fogták fel, mint mi Trianont. Azt a tudatot erősítette meg bennük, hogy az ország, a saját föld, amire annyira vártak, bármikor elvehető, visszavonható, esetleges, veszélyeztetett.² Érthető, hogy a szlovákokban ma is ott lappang a félelem, bizonytalanság érzése. A szlovák-magyar kommunikáció biztos csődje, ha felmerül Trianon, hiszen mindkét nemzet fiai eltérő módon értékelik. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a jelenlegi szlovák politikai elit döntő többsége nem hajlandó tudomást venni nemhogy Trianon tragédiájáról, de Trianon tényéről sem. Nem veszik figyelembe, hogy a mintegy félmillió szlovákiai magyar nem önszántából költözött szlovák földre, hanem emberemlékezet óta ezen a területen élt, a határokat a fejük felett a történelem viharai dobálták önkényesen ide-oda. Az egységes magyar tömbökre a Beneš dekrétumok, kitelepítések, reszlovakizáció, lakosságcsere-egyezmény óta is nem kívánatos, veszélyes, eltávolítandó elemként tekintenek. Elkerülte a figyelmüket az a tény, hogy egyre ritkábban hangzik fel a „Nem, nem, soha!” és „Vesszen

² KOVÁČ Dušan, *Szlovákia története*, Pozsony, Kalligram, 2011

Trianon!” kiáltás a hajdani Magyar Királyság északi területén. A szlovákiai magyarok többsége nem akar mást, csak élni.

A szlovákok (talán a sok évnyi más nemzetiségekkel való együttélés miatt) legnagyobb álma a nemzetállam, amit csak szlovákok alkotnak. A már fentebb említett bizonytalanság, félelem érzése miatt az erős, biztos Szlovákia képébe nem fér bele egy határozott fellépésű, számos magyar kisebbség. Egyértelműen nemzetállamban gondolkodnak. Ez kizárja, hogy egyenlőnek tekintsék a többségtől eltérő nemzetiségű, kultúrájú polgártársaikat. A nemzetiségi politikában nehézséget okoz az etnikai és államolgári elv ütközése. Egy magyar nemzetiségű ember hivatalosan nem vállalhatja fel – a népszámlálás kivételével – szlovák állampolgársága mellett magyar nemzetiségét. Ezért úgy érezheti, nem teljes értékű, elfogadott polgára az országnak, melyben él.³ Szlovákiában a nyelv és nemzet azonosságára épülő nyelvi ideológia működik, s ez elképzelhetetlennek tartja, hogy egy másik nyelvet a magáéval egyenrangúnak fogadjon el, megtűrje a hivatalokban, a társadalmi élet fórumain.⁴

Ez a politika és a vezetői elit álláspontja. Viszont ha teljes képet akarunk kapni a Szlovákiában uralkodó hangulatról, azt is hozzá kell tennünk, hogy a mindennapokban nem, vagy csak ritka, kiélezett helyzetekben jelennek meg a magyarokkal szembeni ellenérzések. Malženicky Katica és Ravasz Ábel tanulmányukban abból az alapvető feltevésből indulnak ki, hogy az ország vezetésének véleménye korántsem tükrözi az összszlovákság magyarokról való gondolkodását. Az etnikailag vegyesen lakott területeken általában sikeresen működik a szlovák-magyar kapcsolat, együttélés.⁵ Azok a szlovákok hajlamosak elhinni, hogy a szlovák-magyar szembenállás létezik és veszéllyel fenyeget, akik nem állnak napi interakcióban magyar nemzetiségű emberekkel, csak a média torzító szűrőjén keresztül „találkoznak” velük.

A szlovákiai magyarság ebben a légkörben fejlődött azzá az egyre inkább öntudatosá váló csoporttá, aminek napjainkban láthatjuk. A magyarországi magyarokhoz hasonlóan teljes

³ Štefan ŠUTAJ, SÁPOS Aranka, *A nemzeti kisebbségek helyzete 2008-ban Szlovákiában = Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*, szerk. LELKES Gábor, TÓTH Károly, <http://mek.oszk.hu/07900/07938/07938.pdf>. (2012. 10. 20).

⁴ NÁDOR Orsolya, *Nyelvpolitika és oktatás – történelmi háttérvázlat = Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011, 23.

⁵ MALŽENICKY Katica, RAVASZ Ábel, *Maďari. A szlovákok magyarképe és a szlovák-magyar viszony*, <http://hu.scribd.com/doc/25974553/DEMOS-Magyarország-1036-Budapest-Perc-Utca-8> (2012.10.27).

értékű magyarnak tartják magukat, de emellett tudatában vannak a maguk „szlovmagy”⁶ identitásának is. Ez a gondolkodás leginkább a felnövekvő generációra, mostani egyetemistákra, a leendő értelmiségre vonatkozik, akik már Felvidéken születtek, ott akarnak magyarként élni és dolgozni, megmaradni és megmaradásra bírni. Különböző fórumokon keresik a választ arra, ki is a magyar, mitől magyar valaki, hogyan lehet megmaradni, miként lehetséges a szlovákokkal való viszonyt jobbá, élhetőbbé tenni. Ezt támasztja alá Lampl Zsuzsanna szociológus kutatása is, ahol a megkérdezettek kivétel nélkül magyar nemzetiségűnek vallották magukat, s a kérdésre, mit tekintenek hazájuknak, 41% számára a válasz egyértelműen Szlovákia volt, 18,9% jelölte meg Felvidéket, ami alatt vélhetően szintén Szlovákiát, illetve annak többségében magyarlakta részét értik, 9,3% jelölte meg a lakhelyét és csak 7,2% Magyarországot, 5,8% a történelmi Magyarországot.⁷

Lampl kutatásában a nemzeti önbesorolás kényes kérdésére is kitért, mitől lesz valaki magyar. „Magyarságukat elsősorban – s immár hagyományosan – kulturális és anyanyelvi alapon vezették le (79%), vagyis úgy gondolták, olyan nemzetiségűek, amilyen az anyanyelvük és a kultúrájuk. Az állampolgárságon alapuló nemzeti önbesorolás (olyan nemzetiségű, mint amilyen államnak a polgára) alig 3%-ukra volt jellemző.”⁸ Azaz ezeknek a magyaroknak teljesen világos, hogy attól, hogy a jelenlegi jogrendszer nem engedi meg, hogy magyar állampolgárságúnak vallják magukat, attól ők még magyar nemzetiségűek.

Létezik-e diszkrimináció, magyarságukból adódó hátrányos megkülönböztetés, s ez mennyire van jelen a hétköznapiakban? Hogyan ítélik meg helyzetüket a szlovákiai magyarok? A megkérdezettek több mint fele, 61%-a úgy gondolja, magyarsága semmiféle akadályt nem jelent az érvényesülésben folytatott küzdelem során, míg 39%-a szerint gátló tényező. A válaszadók egy része konkrét területeket sorolt fel, mint munkavállalás, oktatás, hivatalos kommunikáció. Szerintük sikertelenségük oka a nem megfelelő nyelvtudásból ered.⁹ Ez az eredmény azért érdekes, mert a szlovák nyelv oktatása már az óvodában megkezdődik és minden iskolában nagy hangsúlyt fektetnek rá. Sőt még korábbi időkre nyúlik vissza: a magyar anyanyelv mellett sok esetben ezt hallja a gyermek a kórházban közvetlenül

⁶ A szlovmagy kifejezés egyre elterjedtebb a fiatal szlovákiai magyar közösségen belül. Ez a szlenges hangzású kreálmány minden esetben a szlovákiai magyar és sosem a szlovák magyar meghatározás rövidítése.

⁷ LAMPL Zsuzsanna, *Magyarok és szlovákok*, <http://mek.oszk.hu/08000/08070/08070.pdf> (2012.10.27).

⁸ Uo.

⁹ Uo.

születése után, az utcán, az orvosnál, az üzletben. A szlovákiai magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű gyerekek számára a szlovák nem idegen, hanem úgynevezett második nyelvként funkcionál. Elvileg sokkal egyszerűbben megtanulják, hiszen nem csak az iskolában használják nap mint nap, mint az angolt vagy németet, hanem a való életben is. Kivételt képeznek a szinte teljességében magyarajkú kistelepülések, városok, ahol a felnövekvő gyermek az iskolán kívül nem vagy alig hall szlovák szót. Egyes esetekben számolnunk kell egyfajta érzelmi gáttal, amit a magyarellenes politika a médián keresztül hív életre és táplál, ami miatt a magyar ajkú ember nem teljes nyugalommal szólal meg az állam nyelvén, különösen ha a felsorolt kedvező körülmények ellenére nem sajátította el tökéletesen. Anna Gálisová szerint a nem kielégítő nyelvtudás az akadály a cigány gyerekek iskolai és későbbi sikertelenségének is,¹⁰ erről a tanulmányról a későbbiekben bővebben szólok. Réger Zita szintén kiemelt fontosságot tulajdonít a nyelvnek, az otthonról hozott nyelvi mintáknak az ismeretátadás terén.¹¹

Kisebbségként Szlovákiában

Dolgozatomban rögtön az elején leszögeztem: a szlovákiai cigány kisebbséggel kívánok foglalkozni, s máris több oldalt szenteltem a szlovákiai magyaroknak. Ennek oka, hogy hasonlóságot látok a két kisebbség helyzete között.

Ami hasonlóvá teszi a két csoport helyzetét az az, hogy mindkettő kisebbség és a Szlovák Köztársaság területén él, ezért ugyanazok a jogszabályok érvényesek rájuk. Amiben eltérnek az az, hogy a szlovákiai magyarság nagy része erős identitástudattal rendelkezik, fontos számára az anyanyelv megőrzése, az anyanyelvű oktatás, kultúra ápolása. Ennek érdekében magyar iskolákat tartanak fenn, őrzik és védik nyelvüket, jelen vannak a politikában, kutatásokat végeznek, kiterjedt, komoly értelmiségi réteggel rendelkeznek¹². A szlovákokkal való hétköznapi viszonyuk kielégítő.

¹⁰ Vö. GÁLISOVÁ Anna, *Komunikačná zručnosť hovorenia v populácii rómskych žiakov na I. stupni ZŠ*, Besztercebánya, Bél Mátyás Egyetem, 2010.

¹¹ RÉGER Zita, *Utak a nyelvhez*, Budapest, Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet, 2002, 89.

¹² NÁDOR Orsolya, *Nyelvpolitika és oktatás – történelmi háttérkép* = *Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011, 48.

Ugyanez nem mondható el teljes egészében a cigányságról, bár köztük is vannak kiemelkedő egyéniségek (például Ján Cibul'a, akit 2001-ben Kanadában Nobel-békedíjra jelöltek azzal az indoklással, hogy ő a 20. század legjelentősebb roma személyisége). Ha a szlovákiai cigányokról szeretnénk értekezni, nem támaszkodhatunk romák által végzett kutatásokra, csak szlovákiai magyar és szlovák szociológusok, pedagógusok ismereteire. A szlovákiai magyarság egyik legfontosabb szerve, a Fórum Kisebbségkutató Intézet nemcsak a magyar kisebbség érdekeit tartja szem előtt, nemcsak a magyarok körében végez kutatásokat, felméréseket, hanem a többi szlovákiai kisebbség, így a cigányok soraiban is.

A másik ok, ami miatt viszonylag részletesen tárgyaltam a szlovák-magyar konfliktus elemeit Szlovákiában az, hogy hasonlóságot látok a szlovákiai többségi szlovák–kisebbségi magyar kapcsolat és a magyarországi többségi magyar–kisebbségi cigány helyzet között olyan értelemben, hogy mindkét országban léteznek nehézségek a többségi–kisebbségi társadalom tagjainak együttélése során. Véleményem szerint ez abból fakad, hogy a két csoport bár közös múltra tekint vissza, egy ország határain belül él, nem ismeri egymást, a sajátunktól eltérő kultúra, szokásrendszer pedig szorongást vált ki bennünk. A más szociokultúrával, etnikai eszköztárral rendelkező ember a többségi társadalom tagjai által idegenként van számontartva, ez kellemetlen érzéseket, bizonytalanságot válthat ki, nem tudunk szót érteni vele, nem értjük a nyelvét, kultúráját, szokásait, hagyományait, külső megjelenése számunkra nevetségesnek, helytelennek tűnhet, ezért elutasítjuk őt. Marie Vágnerová szerint ez a védekező mechanizmus a legegyszerűbb módja a kellemetlen szituáció feloldásának. Ezért is törekedett a múltban a többségi társadalom a különbségek nullára csökkentésére, a kisebbség beolvasztására, asszimilálására. Ez a tendencia napjainkban is érezteti hatását. Egyetlen lehetséges, működő kiút: megismerni az idegen kultúrát, művelője mit mond, érez, tesz és miért.¹³

A Miskolci Egyetem Tanárképző Intézetében tanuló hallgatóként számos sikeres kezdeményezésről szerezhettem tudomást, melyben a magyar többségi társadalom és a cigány kisebbség tagjai ha csak egy iskola szintjén is, eredményes lépéseket tettek és tesznek egymás felé. Tehát ha nem is országos szintű a közeledés, vannak felmutatható pozitív eredmények, azonban hiányzik egy teljes, jól működő rendszer, az eredményes programok képviselőinek párbeszéde. Szlovákiában, mint már fentebb kifejtettem, a hétköznapi szintjén nem érezhető

¹³ VÁGNEROVÁ Marie., *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*, Praha, Portál, s. r. o., 1999, 444. Idézi: Bibiána HLEBOVÁ, *Rómska identita (romipen) v rómských rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010 117.

olyan erősen a szlovák-magyar ellentét, mint a média és a politikai elit szintjén. Viszont megbonyolítja a helyzetet a cigány kisebbség jelenléte és számuk folyamatos növekedése.

A világon összesen körülbelül 7 millió cigány ember él, ebből 6,7 millió Európában. Szlovákia egyike azon országoknak, ahol az összlakossághoz képest a legtöbb roma él.¹⁴ (Részletesebben lásd a Függelékben.) A 2011-es népszámlálási adatok szerint Szlovákia lakosságát több mint ötmillió ember képezi, ennek 8,5 %-a magyar, ami körülbelül csaknem félmillió embert jelent. Rögtön a magyarok után a második legnagyobb kisebbség a roma, az adatok szerint körülbelül százezren élnek Szlovákia területén. Szociológusok azonban sokkal nagyobbra becsülik a számukat, körülbelül 400 000-re.¹⁵ Miért ez a feszültség a papír és a mindennapok valósága között? Az előző fejezetben kifejtettem, hogy a magyar lakosság a nemzeti önbesorolásnál kulturális és anyanyelvi szempontokat vesz alapul, vagyis az a magyar, aki magyarul beszél, a magyar kultúra szerint rendezi be az életét és annak érzi magát. Ugyanezen elv alapján nagyon sok cigány származású állampolgár, aki adott esetben nem beszéli a cigány nyelvet, nem ismeri népének múltját, szokásait, magyar többségű településen él, magyarul beszél és tanul, magyarnak vallotta magát. Ugyanarról a jelenségről van szó, amit már fentebbjeleztem: mivel a szlovákiai állampolgár két nemzetiséghez való kötődése nem jelenhet meg hivatalosan, hiszen csak egy nemzethez való tartozását jelölheti meg, ezért döntenie kell, melyiket helyezi előtérbe a népszámlálási íven. Vagyis Szlovákiában elvileg nem léteznek olyan emberek, akik egyszerre kötődnek a cigány és magyar, cigány és szlovák, magyar és szlovák nemzethez. A gyakorlatban azonban számos kettős sőt hármas identitású ember él az ország határain belül. A több nemzethez való kötődést a közvélemény általában negatív állapotként értékeli, holott kutatások bizonyítják, hogy a helyesen értelmezett kettős, esetenként hármas identitáskonstrukció előnyt jelenthet az élet minden területén.¹⁶

Szlovákiai szülőfalumban, ahol többségében magyar ajkú emberek élnek, a hivatalos népszámlálási adatok alapján mindössze 110 cigány él, holott külső jegyek és származás alapján a négyszáz lakos közül legalább kétszázról feltételezhetjük a cigánysághoz

¹⁴ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 5.

¹⁵ VAŇO Boris, *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*, Bratislava, 2011, 7.
<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rom.pdf> (2012.12.21).

¹⁶ SKRABSKI Árpád, *Társadalmi azonosságtudat és nevelés = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 97.

tartozását.¹⁷ Ez a zavaros helyzet egész Szlovákiára jellemző. Több tízezer cigány származású lakos ikszelte be országszerte a népszámlálási lapon a saját településén domináns nemzetiség melletti rubrikát a konformitás jegyében.

Miért nem vállalja fel valaki cigány identitását a XXI. századi Európában? Ennek egyik oka lehet a jobb érvényesülési esélyek reménye, a kiközösítéstől való félelem. Továbbá a romák gondolkodására jellemző, hogy identitásuk nem egy nemzethez való tartozáson alapul, sokkal inkább egy kisebb közösséghez való tartozásuk alapján határozzák meg önmagukat, mint például család, nemzetség,¹⁸ oláhok vagy romungrók, magyar többségű településen magyar cigányok, szlovák többségű településen pedig szlovák cigányok.

A romák eloszlása az ország területén belül nem egyenletes, legtöbbször a keleti és középső országrészben élnek. A nyugaton élő szlovák és magyar lakosság nagy részének sok esetben egyáltalán nincs reális képe a roma helyzetről, a fals információk a cigányokról a média közvetítésével jutnak el hozzájuk. A személyes kapcsolat és kommunikáció hiánya pedig termékeny talajt biztosít az előítéletek kialakulásához, terjedéséhez.

A cigányság Szlovákiában sem alkot egységes csoportot. Az itt élő cigányok mintegy kilencven százaléka a romungrók csoportjához tartozik. Megtalálhatók a múltban kocsis életmódot folytató, manapság a hagyományok őrzőiként ismert oláh cigányok, ennek a csoportnak egyik legismertebb alcsoportja a lovári. A harmadik, kevés főt számláló közösség a szintik.¹⁹ (Beások – Magyarországgal ellentétben – Szlovákia területén nem élnek.) Szlovákiában azonban a nyelvi-környezeti szempont is felmerül, s ilyen értelemben beszélhetünk magyar cigányokról és szlovák cigányokról. A két csoport közül részletesebben a magyar cigányokkal foglalkozom. Az ok egyszerű: leendő tanárként valószínűleg velük kerülök majd napi szintű kapcsolatba.

A szlovákiai magyar cigányok

¹⁷ *Statisztikai adatok*, <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf> (2012. 10.20).

¹⁸ *Pri riešení rómskeho problému sa treba zbaviť mýtov* <http://komentare.sme.sk/c/5137331/pri-rieseni-romskeho-problemu-sa-treba-zbavit-mytov.html> (2012.12.21).

¹⁹ *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*, kiad. Szlovák Köztársaság, <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinsk.pdf> (2012. 10.27).

Ha eddig bonyolult helyzetként tüntettük fel azt, hogy valaki szlovákiai magyar kettős identitással bír, a szlovákiai magyar cigányok helyzete még fonákabb és kényesebb. Kétszeresen kisebbségi helyzetbe szorulva a szlovák közösségbe való beilleszkedésük magyar anyanyelvük és külső jegyeik miatt gyakorlatilag lehetetlen, viszont bár a nyelv és részben a kultúra közös, a szlovákiai magyarság többsége sem látja őket szívesen köreiben, nem ismeri el őket egyenrangú társként a megmaradásért vívott küzdelemben. A szlovák-magyar elhatárolódás a beszélt nyelv területén ragadható meg leginkább²⁰, ez a különbözőség sok esetben elég ahhoz, hogy megosszon egy közösséget. A szlovákiai magyarok és magyar cigányok anyanyelve ugyanaz, ez a tény azonban önmagában nem elég ahhoz, hogy összekösse a két csoportot. A közös nyelv nem képes áthidalni az életmódbeli és gondolkodásbeli különbségeket, így „a két közösség csak egymás mellett, de nem együtt él.”²¹ Pedig számuk egyáltalán nem elhanyagolható. Ravasz Ábel szociológus szerint 510 ezer olyan ember élhet ma Szlovákiában, aki magyar kötődésű, ebből a romák száma mintegy 60 ezer. Ez azt jelenti, hogy majdnem minden kilencedik magyar kötődésű állampolgár egyben roma is.²² Mint ahogy a szlovák-magyar viszonyban perspektíva-váltásra, a szerepek újragondolására és gyökeres megváltoztatására van szükség, ugyanúgy elengedhetetlen ez a szlovákiai magyarság és szlovákiai magyar cigányok kontextusában is. A szlovákiai magyarságnak nincs joga egyik kezével megértést, jogokat követelni, a másikkal pedig egy másik kisebbség nyakát szorongatni vagy elutasítóan elfordítani a fejét. Egyszerűen szükségünk van rájuk – ha más miatt nem, hát a nemzetiségi kvóták miatt. Nem mindegy például, hogy egy községben a romák romának vallják magukat és akkor az adott település lakói nem használhatják ügyintézéshez a magyar anyanyelvüket, vagy magyarnak, és akkor a magyarul beszélő romák is el tudnak igazodni a bürokrácia világában. „A népszámlálási eredmények befolyásolják a magyarság nyelvhasználati jogait is. Az eredmények alapján 491 település további minimum 30 évig megtarthatja magyar nyelvhasználati jogait, 7 település pedig 2021-ben csatlakozhat hozzájuk, ha akkor ismét átlepi a 15%-ra levitt határt.”²³ Az már

²⁰ MALŽENICKY Katica, RAVASZ Ábel, *Mad'ari. A szlovákok magyarképe és a szlovák-magyar viszony*, 26. <http://hu.scribd.com/doc/25974553/DEMOS-Magyarország-1036-Budapest-Perc-Utca-8> (2012.12.22).

²¹ *Mi legyen a szlovákiai magyar romákkal*, <http://kozbeszed.tumblr.com/post/29468035273/ravasz-abel-mi-lyegen-a-szlovakiai-magyar-romakkal> (2012. 10.27).

²² Uo.

²³ RAVASZ Ábel, *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*, <http://issuu.com/konyvespolc/docs/nepszamlalas2011> (2012. 10.20).

más kérdés, vajon magyarok lesznek-e azok a romák, akik magyarnak vallják-e magukat. S ha ők maguk annak is érzik magukat, befogadja-e őket valaha a szlovákiai magyar társadalom?

A magyar romák a szlovákiai magyar társadalom körébe való integrálása csakis a multikulturalizmus jegyében történhet. Vagyis nem csak nekünk kell tanítanunk, nevelnünk őket. Mi is tanulhatunk tőlük. Integrálni, nem asszimilálni kell őket.²⁴ Réger Zita az oláh cigány gyerekek körében végzett megfigyelései eredményeképpen bemutatja, hogy milyen gazdag gondoltvilággal és a világról egyedi tudásanyaggal rendelkeznek ezek a kétnyelvű, magyar és cigány nyelvet egyaránt ismerő gyerekek. Az iskola azonban nem tud mit kezdeni ezzel a háttértudással, ezért tudomást sem vesz róla.²⁵ Nem az a megoldás, ha azt várjuk, hogy ők feltétel nélkül fogadják el a mi kultúránkat, nyelvünket, feladva a saját identitásukat, miközben mi mitsem tudunk az övékről. Tény, hogy ezekről a kulturális értékekről, melyeket ősök még magukénak vallottak, nap mint nap gyakoroltak, sok esetben ők maguk sem tudnak túl sokat. Ezek a hagyományok ma leginkább könyvek lapjain, esetleg fényképeken élnek, legfeljebb egy-egy hagyománytisztező roma csoporton belül. A legtöbb roma ugyanis a hirtelen és erőszakos modernizáció hatására elvesztette identitását, hagyományait, s ezek helyébe nem lépett más, csak a nyomor, szegénység. Először is tehát saját értékeit kell tudatosítanunk bennük, segíteni, hogy újra felfedezzék őket. Glatz Ferenc szerint a hagyományvilág modernizálását a cigányságnak magának kell elvégeznie, mi, európai értelmiség nem tehetjük meg helyettük, de segíthetjük a folyamatot.²⁶

Szlovákok és romák kapcsolata

Szlovákia több szempontól különleges, már ami a romakérdést illeti. Mint már fentebb említettem, nagyon nagy számban fordulnak elő ebben a kis országban. Ellentétben Közép- és Nyugat-Európával, itt a cigányok egynegyede a községek szélén, perifériális helyzetben, telepeken él. Némelyik ilyen elkülönített telep spontán módon keletkezett, míg másokat mesterségesen alapították a második világháború vagy a korai szocializmus időszakában. Az

²⁴ GLATZ Ferenc, *A romakérdésről (Kérdések, kételyek, javaslatok)* = *A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999. 8.

²⁵ RÉGER Zita, *Cigány gyermekvilág*, Budapest, L'Harmattan, 2002, 11.

²⁶ Uo. 8.

utóbbi tíz évben a telepek lakossága növekszik: általában azok a romák térnek vissza a telepre, akik sehol sem találtak munkát és a segélyekből nem tudnak megélni. Minél nagyobb a földrajzi távolság egy ilyen telep és a legközelebbi község között, annál nagyobb a szegénység, a munkanélküliség a telepen, és annál jelentősebb az ellenszenv mértéke a többségi társadalom tagjaitól lakott faluban, városban. Az integrált községben, ahol romák és nem romák napi kapcsolatban vannak, kevesebb az előítélet. Az integrált helyen élő, nevelkedő romák többsége rendelkezik középiskolai végzettséggel.²⁷ Jól példázza a szlovákiai hangulatot a 2009-ben Ostrovanyban épült 150 méter hosszú, két méter magas fal, amely arra hivatott, hogy megvédje a helybeli szlovák lakosok kertjeit a telepen élő romák napi rendszerességű lopásaitól. A berlini falnak is nevezett építmény a falu önkormányzatának 13 ezer eurójába került, hatékonysága erősen kétségbe vonható, a falat ugyanis egy gyermek is képes átmászni.²⁸ Viszont hüen tükrözi a többségi társadalom gondolkodását: tenni kell valamit és sürgősen, mert a helyzet – ebben a faluban – tarthatatlan. Ezen a helyen a problémamegoldás egy sajátos módját választották, mégpedig a megoldásra váró helyzet előli elbújást, így a többség és kisebbség közti egyébként is érzékeny kapcsolat még inkább sérült. Bár sokan tiltakoztak és nemtetszésüket fejezték ki a romakérdés ilyen módon való „megoldása” miatt, 2012-ben a nagyidai cigánytelep mellé is épült egy hasonló kőkerítés.

Állami szinten a romakérdés megoldása leginkább támogatásokkal, segélyekkel történik. Ez azonban nem oldhatja meg a problémát, mert a cigányság boldogulásának nem csupán az általánosan jellemző szegénység az oka, hanem a társadalmi kirekesztettség, az alapvető társadalmi szabályok ismeretének hiánya is. Itt is gyökeres változás, s ehhez nézőpontváltás kellene és nem csak a romák részéről, akikben szintén él egyfajta ellenszenv a többségi társadalom iránt²⁹, hanem a többségi lakosság részéről is. Ez részben érezhető is, az ország különböző pontjain, mint Besztercebánya, Kassa, Rimaszombat, Pozsony, ahol évente megrendezésre kerülő koncertek, fesztiválok, kiállítások, színházi előadások, felolvasások, táborok, barátságos focimeccsek biztosítanak lehetséges és eredményes kapcsolódási, közeledési pontot a többségi-kisebbségi polgárok számára. Az állami

²⁷ Chudoba Rómov a sociálna starostlivost' o nich v Slovenskej republike, kiad. Szlovák Köztársaság <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinsk.pdf> (2012. 10.27).

²⁸ Betónový plot v Ostrovanoch: Múr preskočia za dve sekundy! <http://www.cas.sk/clanok/135458/betonovy-plot-v-ostrovanoch-mur-preskocia-za-dve-sekundy.html> (2013.01.03.)

²⁹ GLATZ Ferenc, *A romakérdésről (Kérdések, kételyek, javaslatok)* = *A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999. 10.

szervezeteken kívül több polgári társulás is aktívan hozzájárul a többségi-kisebbségi közeledés ügyéhez, területi eloszlásuk a romák arányát követi. Így például a trencségi kerületben mindössze négy, a besztercebányai kerületben, ahol jóval több roma él, 72 ilyen egyesület volt található az Open Society Institute 2008-as adataira alapján.³⁰ A társulások tevékenységi területét általában az emberi jogok, egészségügy, szociális szolgáltatások fedik le, aktivitásuk pedig a gyakorlatban információadásban, tanfolyamok indításában és lebonyolításában, nyári táborok valamint kulturális összejövetelek rendezésében, kutatások megvalósításában, konferenciák szervezésében, klubtevékenységekben nyilvánul meg az adott körülmények által megkövetelt nyelven és szinten. Nemzetközi programok is indultak, mint például a YEPP (Youth Empowerment Partnership Programme), amely roma fiatalokkal foglalkozik a kecer-olšovai mikrorégióban³¹, valamint a REGSZOM, ami határon átnyúló kezdeményezés a Kassai Önkormányzati Kerület és Borsod-Abaúj-Zemplén megye közös projektje, az azonos problémákra keresik együtt a választ. A Ternipe nemzetközi szervezet rimaszécsi tanodája a térségben élő magyar cigányok érvényesülését segíti.³² Romákat segítő oktatási program a ROCEPO, ami Eperjes székhellyel működik.³³ Szlovákia is tagja a Roma Oktatási Alap (REF – Roma Education Fund) szervezetnek, ami szintén az oktatás terén próbálja közelebb vonni a többségi-kisebbségi csoport tagjait.³⁴

Ezek a kezdeményezések hasznosak, mert Kemény Gábor megfogalmazása alapján kilincs és kéz egymásba illenek³⁵, azaz a megoldás kellőképpen reflektál a helyspecifikus igényekre. A jól működő szervezetek azonban gyakran egymásról mit sem tudva tevékenykednek, nincs átfogó rendszer, mint ahogy valószínűleg nem is létezik olyan minta, ami minden helyen egyformán jól működik. Különösen igaz ez a szlovák-magyar párbeszédre Szlovákián belül romaügyben, pontosabban inkább ennek a párbeszédnek a hiányáról beszélhetünk. Pedig a közös érdek – a cigányoknak a szlovákiai állampolgárságba való

³⁰ *Adresár mimovládnych organizácií, ktore sa venujú rómskym programom 2008*, szerk. GABČOVÁ Lýdia, HELIENKOVÁ Ludmila, Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation 2008

³¹ http://www.yepp-community.org/yepp/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=443&Itemid=386 (2013. 01.03.)

³² <http://www.ternipe.sk/index.php?id=1> (2013. 01. 03).

³³ <http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/> (2013. 01. 03).

³⁴ <http://www.romaeducationfund.hu/ref-one-page> (2013.01.03).

³⁵ KEMÉNY István, *Az életformáról*, Kézirat, 1978.

bevonása – jó kiindulópont lehetne a szlovák-magyar közeledésre is. Az eredményesség érdekében a megoldás az lenne, hogy első körben meg kellene nyitni a kommunikációs csatornákat szlovákok és magyarok között a cigánykérdésben (is). Szükségesnek látom, hogy a magyar kutatások, tanulmányok megjelenjenek szlovákul is. Egy magyar cikket Szlovákiában csak félmillió magyar tud elolvasni, értelmezni, míg ha lefordítják, ugyanezek a gondolatok több millió emberhez érhetnek el. A magyarokról, magyaroknak szóló újságok, blogok információi, felfedezései, meglátásai nem jutnak el a szlovák lakossághoz, márpedig ez a megismerés, közös együttműködés jegyében elengedhetetlen. Véleményem szerint a cigánykérdés is azon társadalmi problémák közé tartozik, amit csak együttes erővel, összhangban tudunk megoldani.

A legreményteljesebb szektor, amitől a legnagyobb eredményeket várják, az iskola³⁶. Minden cigánykérdéssel foglalkozó szakember innen indul és ide jut, hiszen ez az az intézmény, ahol a roma gyerek olyan tárgyi tudást sajátíthat el, ami később helyet biztosít számára a munkaerőpiacon, s ez életforma és család stabilitását, jobb egészségügyi és lakhatási körülményeket, egyszerűen élhető életet biztosít.³⁷ Emellett az iskola teret nyújt ahhoz, hogy a más szociokultúrával rendelkező tanuló megismerje a rejtett kultúra³⁸ azon elemeit, melyek nélkül nem boldogulhat a többségi társadalomban. Kertesi Gábor 2005-ben megfogalmazott tézise, miszerint a cigányság legnagyobb része iskolázatlan³⁹ s egész életén át viseli ennek terhes következményeit, ma is igaz. Az utóbbi húsz év erőfeszítései során ugyan történt előrelépés, de ezzel együtt a körülmények is megváltoztak, ma már nyolc általánossal, de érettségivel is nehéz elhelyezkedni, sőt egyes térségekben egyetemi diplomával is, s a romák nagy része pont ezeken a gazdaságilag hátrányosabb helyzetű területeken él. A mai iskolai rendszerben sikertelenül teljesítő gyerekek helyzete visszavezethető a nyolcvanas évek illetve a rendszerváltás válságáig, amikor roma családok sokasága veszítette el biztos megélhetési forrását, zuhant a mélyszegénység állapotába.

³⁶ KÉZDI Gábor, *A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 217.

³⁷ KERTESI Gábor, *A társadalom peremén Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest, Osiris, 2005, 207.

³⁸ KEMÉNY István, *Tennivalók a cigányok/romák ügyében = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 236.

³⁹ KERTESI Gábor, *A társadalom peremén Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest, Osiris, 2005, 207.

A szegénység átörökítése közvetlen csatornáinak szabályai szerint mivel ezen gyerekek szüleinek nincs állandó állásuk, munkaerőpiaci hátrányokat szenvednek el, a gyermekeiket nagy valószínűséggel nem motiválják (tovább)tanulásra. Ezenkívül megfigyelhető egyfajta társadalmi izoláció is, ami leginkább a szegregált iskolákban jelenik meg. Azokban az intézményekben, ahol jobbra romák tanulnak, vagyis olyan gyerekek, akik különös odafigyelést, empátiát, szakértelmet igényelnek, a tanítás minősége egyértelműen gyengébb, mint egy nem romákat nevelő iskolában. A szegénység átörökítése rejtett csatornákon keresztül is működik: ezek a gyerekek nem táplálkoznak olyan egészségesen, mint szerencsésebb körülmények között élő társaik, nincs lehetőségük az alapvető higiéniai szabályok betartására. Lefelé húzza őket a szülők mentális állapota, akikben a munka elvesztése vagy hiánya, a kilátástalan élet szorongást kelt. Otthoni környezetük szegényes, megfigyelhető a fejlesztő játékok hiánya, ami unalomhoz illetve frusztráltsághoz vezethet. Teljesen világos, hogy ezek a gyerekek önerőből képtelenek kitörni ebből az ördögi körből.⁴⁰ Olyan programok és olyan tanárok határozott helytállása és elkötelezettsége szükséges, amik, akik képesek változtatni a dolgok jelenlegi állásán. Ahhoz azonban, hogy segíteni tudjunk a nehéz körülmények között élő gyermekeken, segíteni kell a szülőkön is,⁴¹ de minimum együttműködni, folyamatos kapcsolatban állni velük, bár az esetek egy részében ez egyáltalán nem könnyű feladat, hiszen a roma szülők gyakran nem kapcsolódnak be aktívan az iskola életébe, a szegényebb szubkultúrából érkező felnőttek nem ismerik a középosztálybeli viselkedés normáit, ami konfliktushoz vezethet.⁴² Ez túlmutat egy átlagos pedagógus szerepkörén. Kertesi Gábor már 2005-ben úgy látta, elkerülhetetlen a nehéz körülmények között tanító tanárok munkájának elismerése és díjazása⁴³, ez ma sem valósul meg. Holott ezek a pedagógusok fokozott pedagógiai, pszichológiai, nyelvi fejlesztésre vonatkozó, társadalomtörténeti, cigány művészeti ismeretekkel kell(ene), hogy rendelkezzenek.⁴⁴

Erre a problémára, a helyzet tarthatatlanságára hívta fel a figyelmet 2012 júniusában két szlovákiai Dobsinán oktató tanárnő, Erika Polgárióvá és Eleonóra Liptáková, akik

⁴⁰ Uo. 256-260.

⁴¹ Uo. 291.

⁴² HAVAS Gábor, KEMÉNY István, LISKÓ Ilona, *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatókutató Intézet Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 145-150.

⁴³ Uo. 370

⁴⁴ Uo. 158.

érzelmeikkel fűtött, kétségbeesett segélykiáltásként, emellett mégis objektív helyzetjelentésként felfogható nyílt levelet intéztek az oktatásügyi miniszterhez. A nagy port kavaró levél hihetetlen gyorsasággal terjedt a világhálón, éles vitákat váltva ki.⁴⁵ Dušan Čaplovič oktatásügyi miniszter szintén nyílt fórumon válaszolt a levélben foglaltakra, segítséget ígérve a szóban forgó problémákra. Azóta Szlovákia túl van egy pedagógussztrájkon is, a helyzet azonban alapjaiban változatlan maradt.

Oktatási helyzetkép

Beszéltünk már arról, milyen nehéz hiteles képet kapnunk egy kisebbség valódi lélekszámáról, ha csak a népszámlálási eredményekre támaszkodunk. A közoktatásban elfoglalt helyük, számuk talán világosabb képet nyújthat. Azért is fontos ezzel a számmal tisztában lennünk, mert tudjuk, hogy egy kisebbség megmaradása szempontjából elengedhetetlen az anyanyelvű oktatás.⁴⁶

A roma kisebbség ebből a szempontból is sajátos helyzetet képvisel. Nincsenek iskoláik, még csak egységes nemzeti öntudatuk, nyelvük sem, mégis egyre többen lesznek. Ezzel szemben Európa szinte összes többi népe öregszik, a statisztikai adatok szerint az elfogyás veszélye fenyegeti.

Szlovákiában a hivatalos adatok szerint a 2008–2009-es tanévben mindössze egy közoktatási intézményben folyt szlovák-roma kéttannyelvű oktatás – a körmöcbányai gimnáziumban –, magyar-roma tanítási program pedig egy intézményben sem volt. Így a magyar nemzetiségű roma tanulók többsége feltehetően Dél-Szlovákia magyar tanítási nyelvű általános iskoláiban tanul, amelyek száma a tavalyi tanévben összesen 231 volt, közülük 115 kilenc évfolyamos és 116 csak alsó tagozatot működtető.⁴⁷

Szlovákiában is jelen van a „white flight” jelenség, azaz mivel a magyarlakta vidékeken a szegényebb roma szülők a magyar tannyelvű iskolába írtatták gyermekeiket, a

⁴⁵

Otvorený list učiteliek z východného Slovenska

<http://janmacek.blog.sme.sk/c/301577/Otvoreny-list-uciteliek-z-vychodneho-Slovenska.html> (2012. 12.21.)

⁴⁶ KÁLLAI Ernő, *Megszüntetve*, Budapest, 2011, 47.

⁴⁷ NÉMETH Szilvia, RAVASZ Ábel, *A kisebbségbe rejtett kisebbség: magyar romák Szlovákiában*, Regio, 2010, 42.

középosztálybeli magyar szülők inkább szlovák iskolába vitték a sajátjukat. Mára a szlovák iskolákban is legalább ugyanolyan számban jelennek meg cigány gyerekek, így ez a hatás gyengült, de a nem roma szülők így is megtalálják a módját, hogy csemetéiket romamentes környezetben tudják, erre alternatívát kínálnak a magán- illetve egyházi iskolák.⁴⁸ Gyakran a roma szülők is támogatják a szegregáló intézkedéseket, mert féltik a gyermekeiket. A szegregáció megjelenhet úgy is, hogy a roma tanulókat értelmi fogyatékosnak fenntartott intézményekben helyezik el, Szlovákiában a „speciális iskolákban” számuk ma is jelentősen felülreprezentált.⁴⁹

Sok esetben a tanárok is támogatják a szegregáló elképzeléseket, megoldást remélve ettől a helyzettől, holott az iskolai szegregáció egy társadalmi probléma felnagyítása és konzerválása. A szegregáció mellett állásfoglalók legerősebb érvei között azt találjuk, hogy ha a gyermek a vele azonos tudásszinten levő társaival kerül egy csoportba, több sikerélmény éri, nem töri le kudarc, egy osztályban, amit csak cigány tanulók alkotnak, a diákok nem találkoznak előítéletekkel.⁵⁰ Nekünk azonban épp az a célunk, hogy a kevesebb tudással rendelkező gyerekek tanuljanak a gazdagabb ismeretanyaggal rendelkezőktől és megfelelő vezetés mellett már fiatalon találkozzanak a többségi kultúra tagjaival, megtanulják elfogadni egymást.

Azok a pedagógusok sincsenek könnyű helyzetben, akik integrált iskolában tanítanak, mert az együttneveléshez hozzáértés, türelem, elkötelezettség kell, s erre a helyzetre a tanárokat nem vagy nem kellő mértékben készítik fel.⁵¹ Ennek egyik lehetséges oka, hogy a cigány-magyar együttélésre, együtttanulásra, egyttanításra nincsen kész megoldás, nincs egy jól bevált módszer, ami minden helyzetben, minden helyen sikeresen alkalmazható. A megértésen, elfogadáson alapuló együtttanulás új jelenség, ami kérdések egész özönét veti fel, s ezekre a válaszok napjainkban születnek. Ahhoz viszont, hogy megoldás szülessen, vállalni kell a konfliktust.

⁴⁸ Uo. 40.

⁴⁹ SZABÓMIHÁLY Gizella, *A magyar nyelvű oktatás Szlovákiában a rendszerváltozás után = Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011, 294.

⁵⁰ HAVAS Gábor, KEMÉNY István, LISKÓ Ilona, *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatáskutató Intézet Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 13.

⁵¹ http://oktatas.origo.hu/20081020/dramai_merteku_az_iskolai_szegregacio (2012.10.20).

Tovább nehezíti a helyzetet, hogy nem beszélhetünk egységes roma nemzetről, kultúráról. A különböző csoportok egészen másképp vélekednek önmagukról, más az életstílusa egy romungró romának és egy oláh cigánynak. Másképp kell viszonyulni egy elkülönített telepről érkező diákhoz, mint egy integrált környezetben élő gyerekhez. Az integráció szükségességét bizonyítja, hogy az iskolától való fizikai távolság csökkentésével a roma családok így a gyerekek is jobb eredményeket érnek el az iskolában, miután alkalmazkodtak a környezetükhöz, melyet a többségi társadalom tagjai is alkotnak.⁵² Kertesi tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy az iskola és telep távolságának hátrányai nem érzékelhetőek, de ez az eredmény valószínűleg azért alakulhatott így, mert a szegénység és a szülők iskolázatlansága, munkanélkülisége az effektív korlát, így az iskola-telep távolság hátránya eltölpül a többi visszahúzó erő mellett.⁵³

A legtöbb iskola ma sincs felkészülve a cigány gyerekek oktatására, megfelelő nevelésükre.⁵⁴ Sok roma úgy érzi, az iskolarendszer nem nekik, nem róluk szól, hanem csak a többségi társadalomnak, társadalomról.⁵⁵ Egy, az iskolában jól teljesítő gyermekben feszültség támadhat, úgy érzi, elveszti saját identitását, ha olyan idegen világban mozog, ami nem ismeri az ő kultúráját, szokásait, világnézetét.⁵⁶ Mihelyt kitűnik a többiek közül, a közössége kiközösíti, a többségi társadalom szintén elutasítja, gyakran a tanárától sem kapja meg a kellő biztatást. Így érthető módon nem akar okosabb, több lenni, mint a többiek, s marad az iskolai sikertelenség.

Problémát okozhat az iskoláztatás terén a szegénység is, az iskolában szerzett tudásanyag pénzzé váltása ugyanis csak a jövőben valósul meg, a szegénység egyik

⁵² KEMÉNY István, *Tennivalók a cigányok/romák ügyében* = *A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 235

⁵³ KERTESI Gábor, *A társadalom peremén Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest, Osiris, 2005, 278.

⁵⁴ HAVAS Gábor, KEMÉNY István, LISKÓ Ilona, *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatáskutató Intézet Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 152.

⁵⁵ *Chudoba Rómov a sociálna starostlivost' o nich v Slovenskej republike*, kiad. Szlovák Köztársaság, <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinsksk.pdf> (2012. 10.27).

⁵⁶ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 66.

jellegzetes ismérve pedig a minden mindegy életérzés és a jelen előnybe helyezése a jövővel szemben.⁵⁷

Valójában sem a diákok, sem a tanárok nem érzik jól magukat ebben a helyzetben. A tanárok állandó és reménytelen versenyfutásban vannak az idővel és a tantervvel, hivatalos szervekkel, töméntelen papírmunkával. Általában nem kaptak kellő felkészítést arra, hogyan kell kezelni ezeket a roma gyerekeket, nem saját mércéjükkel mérik őket, hanem ugyanazt a szintet várják el tőlük, amit egy magyar gyerektől. Holott ezek a gyerekek egészen más környezetből jönnek, eltérő tudásanyaggal az életről. Például különösen a szegényebb háttérrel rendelkező gyerek soha sincs egyedül, a lakásviszonyaik, életstílusuk miatt mindig van körülötte valaki, nincs saját szobája, íróasztala, ahol megírhatná a házi feladatot. Nem autonóm személyiség, kollektívában gondolkodik. Otthon minden közös, elvehet bármit, ezért nem érti, az iskolában miért kell mindig mindent megköszönni.⁵⁸

Az Alsólánci Alapiskolában végzett gyakorlatom során elgondolkodtató élményben volt részem. Szlovák órán a tanító néni nagyon türelmesen és ügyesen próbálta megtanítani a gyerekeknek a családtagok neveit szlovákul egy kép segítségével, amin a család éppen az asztalnál ült, láthatóan vacsorázott és beszélgetett. Azonban hiába próbálkozott, nem ért el semmilyen eredményt. A tanulók, akik addig jól teljesítettek, egyszerűen képtelenek voltak megjegyezni az egyszerű szavakat. Körülbelül tizenöt percnyi szenvedés után az egyik gyerek bátortalanul megkérdezte: „De mi az, hogy család?” Ebből világosan kitűnik, hogy számára a család fogalma egészen mást jelent, mint a képen foglaltak. Ezek a gyerekek más fogalomrendszerrel rendelkeznek, amit a tanárnak meg kell értenie ahhoz, hogy megértethesse magát, saját világát tanítványaival. Nem elég, ha a szakadék széléről kiabálunk le nekik, hogy másszanak ki, le kell menni értük, kézen fogni, elérni, hogy ki akarjanak jönni, segíteni őket ebben. Ehhez azonban nem elég egy tanár, sőt egy hibátlanul működő iskolarendszer sem. A tanárok hiába képeznek erejükön felül munkaképes cigánygyerekeket, ha a társadalom nem ismeri el, nem fogadja be őket, ha nincs elég munkahely. A tanárok tisztában vannak vele, hogy a gyermek otthonról szinte semmilyen támogatást nem kap, s szülői motiváció

⁵⁷ KÉZDI Gábor, *A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 222.

⁵⁸ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 57.

hiányában a pedagógus a legtöbb esetben tehetetlen.⁵⁹ Nem lehet egyszerre anyja és apja, nevelője és tanára egy osztálynyi gyerekek. „Nincs jövőképük, ami szinte lehetetlenné teszi a tanítást. Pályám során több ezerszer hallottam azt a kérdést, hogy ezt minek tanuljuk, minek nekünk ez? Az ilyen kérdéseket a szülőnek kellene megválaszolnia, hogy azért, mert enélkül nem lesz belőled semmi. De a roma szülők többsége maga sem tartja hasznosnak a tanulást” – mondja a magyar szakos pedagógus.⁶⁰ Természetesen nagyon sok múlik azon, milyen mintát hoz a gyermek otthonról, de a modern kutatások alapján a minőségi tanári munka képes megfordítani a lefelé ívelő folyamatot, döntően képes javítani a diákok teljesítményén.⁶¹ A tanári munka eredményességét nagyon nehéz mérni, meghatározni, ki is a jó tanár. Wenglinsky modellje szerint a hatékony tanítás módszertana négy elven nyugszik: pusztán információátadás helyett az információfeldolgozó képesség fejlettsége, uniformizált oktatási forma helyett személyre szabott oktatási módszerek használata, kooperatív tanulási technika előnyben részesítése, a számonkérés rendszeres, egyéni vagy csoportos beszámoló formájában történik.⁶² Azért is elengedhetetlen a frontális oktatás ellenpéldájaként szolgáló módszer, ami figyelembe veszi az egyes tanulók igényeit, mert a gyerekek mentális kora között nagy különbségek lehetnek, esetenként akár 5-8 év is.⁶³ Bábosik István kiemelten foglalkozik a megfelelő tanár-diák kapcsolat kialakításával, ami elengedhetetlen a jó teljesítmény szempontjából.⁶⁴ A roma tanulók számottevően az általános iskolákban vannak jelen, középiskolába nagyon kis részük jut el, felsőfokú képzésben pedig a számuk elenyésző. Középiskolai tanulmányaikat általában szakközépiskolában végzik s ezzel olyan képesítést szereznek, ami napjainkban kevésbé piacképes.⁶⁵ Kemény István, Kertesi Gábor és Havas

⁵⁹ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 42.

⁶⁰ *Dramai mértékű az iskolai szegregáció*,
http://oktatas.origo.hu/20081020/dramai_merteku_az_iskolai_szegregacio (2012. 10. 20).

⁶¹ KERTESI Gábor, *A társadalom peremén Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest, Osiris, 2005, 330.

⁶² Uo. 329.

⁶³ VARGA László, *Gyermeklét a 21. században = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 18.

⁶⁴ Uo. 23-31.

⁶⁵ KEMÉNY István, *Tennivalók a cigányok/romák ügyében = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 232.

Gábor már a 90-es évek elején javasolták egy cigány elitképző középiskolai rendszer kiépítését, amely ösztöndíjakkal segítené a hallgatók munkáját.⁶⁶ Ma részben ennek az elképzelésnek megvalósulását látom az egyetemi cigány szakkollégiumok feltűnésében, eredményes működésében – Magyarországon, Szlovákiában egyelőre nem történtek ilyen komoly lépések a diplomás roma réteg kialakulásához szükséges rendszerszerű támogatások terén. A diplomások helyzete sem egyszerű, mivel számos esetben kénytelenek szembesülni a többségi társadalom elutasító magatartásával, ráadásul a magasabb képzettség megszerzésével saját közösségüktől is elszakadhatnak. Sokan számoltak be arról, hogy telefonon történő egyeztetés során a munkaadó elfogadta a munkára való jelentkezésüket, a személyes találkozó alkalmával viszont elutasította őket. Ennek ellenére nagyon sok roma dolgozik napjainkban – feketén, alkalmi munkákat vállalva.⁶⁷

Mégis az iskola az a fórum, amitől a legtöbbet várják, ami a legesélyesebbnek tűnik arra, hogy változtasson a dolgok jelenlegi állásán. Egyetlen kiút a cigányok számára: tanulás.⁶⁸ Egyetlen kiút számunkra: nyitottság. Ki kell alakítanunk egy közös kultúrát, egy olyan virtuális fórumot, ahol megérthetjük és elfogadhatjuk egymást. Ezt mára minden cigánykérdéssel foglalkozó szakember belátta és mindenki képességeihez, szakterületéhez leginkább közel álló, megvalósítható módszereket dolgozott ki. Anna Gálisová a probléma gyökerét abban látja, hogy az általános iskolába kerülő cigánygyerekek gyakran nem beszélnek jól vagy egyáltalán nem ismerik az oktatás nyelvét, ez esetben a szlovákot. Szerinte a kommunikációs problémák megszüntetésével ezek a gyerekek nagyobb eséllyel indulhatnak neki a munka világának. Azaz a gyerekeket a nyelven keresztül lehet és kell bevonni a többségi kultúra íratlan szabályokkal teli társadalmába, megfelelő oktatással, neveléssel vonzóvá kell tenni számukra a többségi társadalomhoz való tartozást. Bár azt ő is elismeri, hogy legideálisabb az a helyzet, ha a gyermek saját anyanyelvén tanulhat, ez megegyezik Nádor Orsolya elveivel is.⁶⁹ Gálisová nagy hangsúlyt fektet a tanárok munkájára,

⁶⁶ Uo. 246.

⁶⁷ *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*, kiad. Szlovák Köztársaság. <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinsk.pdf> (2012. 10.27).

⁶⁸ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 40.

⁶⁹ NÁDOR Orsolya, *Nyelvpolitika és oktatás – történelmi háttérkép* = *Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 25.

személyiségére és szorgalmazza a nulladik évfolyam bevezetését, ami megszüntetné az óvoda kellemes, játékos és az iskola követelményalapú légköre közti radikális különbséget. Solt Ottília már a 80-as években javasolta, hogy be kell fogadni a cigány nyelvet az iskolába. Ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy minden tanár tanulja meg a roma nyelvet, de a gyerek idegenkedését már pár anyanyelvén elhangzó szóval le lehet gyűzni.⁷⁰ Ez a pluralista nyelvpolitika jegyeit magán viselő módszer sokkal nagyobb eredményre vezethetne, mint a jelenlegi asszimilációs elv, amely nem biztosítja azonos mértékben a nyelvük megtartásához való jogot.⁷¹

Ez az elv nagyon közel áll a multikulturális neveléshez, ami annyival több, mint a fentebb említett módszer, hogy a többségi társadalom részéről is legalább ugyanolyan nyitottságot feltételez és vár el, mint a kisebbségi csoport tagjaitól. Banks és Banks az alábbiakban fogalmazza meg a multikulturális nevelés lényegét: „A multikulturális nevelés, a nevelés azon területeként definiálható, amelynek fő célja egyenlő nevelési-oktatási lehetőségek biztosítása a különböző rasszokhoz, nemekhez, etnikai és kulturális csoportokhoz, szociális osztályba tartozó diákok számára. Az egyik legfontosabb célja hozzásegíteni valamennyi diákot ahhoz a tudáshoz, olyan attitűdökhöz, viszonyulásokhoz és képességekhez, amelyek egy plurális, demokratikus társadalom hatékony működéséhez szükségesek, a különböző csoportokból származó emberek közötti interakciók, a kommunikáció sikeres működése, és annak érdekében, hogy a társadalom és a morál a mindenki számára előnyös, közös jót szolgálja.”⁷²

A szerzők felhívják a figyelmünket arra, hogy nem minden iskola válik automatikusan multikulturálissá, ahol különböző gyökerekkel rendelkező diákok tanulnak. A multikulturális nevelést megvalósító iskola ismérvei közé tartozik, hogy odafigyel és érzékenyen reagál a diákok közti kulturális különbségekre, képes az elfogadó légkör kialakítására. Ehhez elengedhetetlen a támogató oktatáspolitikai, magas szakmai színvonalon teljesítő tanárok, iskolai személyzet, kisegítők jelenléte.⁷³ Nálunk ez a rendkívül szimpatikus

⁷⁰ KEMÉNY István, *Tennivalók a cigányok/romák ügyében = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999, 243.

⁷¹ SÁNDOR Klára, *Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés = A magyar nyelv kézikönyve*, szerk. KEIFER Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003, 392.

⁷² TORGYIK Judit, KARLOVITZ János Tibor, *Multikulturális nevelés*, <http://www.unimiskolc.hu/~btntud/multikult.pdf> (2012. 10. 20).

⁷³ Uo.

elv, módszer még csak gyerekcipőben jár. A fentebb említett attitűdökön kívül hiányoznak a multikulturális elemeket tartalmazó tankönyvek, kiadványok, segédeszközök, tantervek is.

A multikulturális neveléssel rokon elképzelés az inkluzív pedagógia, mely „az integrációs nevelés ideológiai háttereként is felfogható nézet és gyakorlat.”⁷⁴ Olyan együttélést jelent, ahol alapvetően nem kisebbségekről vagy többségről beszélhetünk, hanem emberekről. A cél nem az, hogy egyforma képességű, gondolkodású gyerekeket „termeljünk”, hanem hogy a gyermek a saját keretein belül fejlődjön, kihozza magából a maximumot. Ez egyben a differenciálás mai értelmezéseként is felfogható nevelési gyakorlat.

Egy lehetséges út: multikulturális-emocionális nevelés

A rengeteg szimpatikus elképzelés közül, mely iskolai keretek között kíván tenni a többség-kisebbség közeledésének ügyében elsősorban azért választottam Bibiána Hlebová multikulturális-emocionális nevelési elvét, mert magába foglalja az eddig hangoztatott értékeket, mint multikulturalizmus, kölcsönös elfogadás, a gyerekek valós igényeire való konkrét, gyakorlatias, megvalósítható reakció, a probléma tudományos megközelítése mellett az érzelmek bevonása, amely a tanítás során megfelelő mértékben és formában elkerülhetetlen. A tanár részéről elengedhetetlen az empátia, azaz az együttérzés, beleérzés képessége, amely a megértés, az eredményes kapcsolat kialakulásának feltétele.⁷⁵ Különösen a roma gyerekekkel való munka során kiemelten fontos szerepet tölt be, esetükben a személyes kiegyensúlyozott kapcsolatra az átlagosnál nagyobb az igény.⁷⁶ Céljaim közé tartozik, hogy olyan módszert mutassak be, amely Magyarországon eddig ismeretlen volt. A harmadik ok, amiért ezt a módszert választottam, hogy magyartanárként én is a nyelv, az irodalom nyújtotta lehetőségekkel dolgozom majd. A módszer ismerete hozzásegíthet majdani tanári munkám sikerességéhez, így ennek az elméleti tudáson alapuló dolgozatnak a jövőben gyakorlati hasznát vehetem.

⁷⁴ BAKONYI Anna, *Családok „más” gyerekekkel a közoktatásban = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 89

⁷⁵ FEHÉR Ágota, *Az empátia lehetőségei a kirekesztődés megelőzésében és feloldásában = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 132-133.

⁷⁶ HAVAS Gábor, KEMÉNY István, LISKÓ Ilona, *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatókutató Intézet Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 158.

A tankönyv, melyben Hlebová kifejti nézeteit és ezen felül gyakorlati tanácsokkal látja el a leendő pedagógusokat, 2010-ben jelent meg Eperjesen (Prešov). Itt egyébként is komolyan foglalkoznak a cigánykérdéssel, olyan tanári erő képzésével, átképzésével, aki képes hatékonyan elősegíteni a cigány és többségi társadalom közeledését. Maga Hlebová is az eperjesi egyetemen tanít, tevékenykedik, több tankönyv szerkesztésében vett részt. Tapasztalatait hátrányos helyzetű és fogyatékos gyermekekkel való foglalkozásból meríti.

A hátrányos helyzetű gyerekeknél gyakori a művészeti nevelés megjelenése, ezek általában a képzőművészetre, drámapedagógiára, cigányok esetében a zenére építenek. A következőkben tárgyalt módszer viszont az irodalmat veszi alapul. Görömbei András szintén az irodalmat jelöli ki olyan fórumként, ahol egy szétszabdalt, a világ minden tájára szórt nemzet tagjai találkozhatnak, megélhetik együvé tartozásukat, melyben megjelenhet (mely által felébredhetjük) egy nép identitástudatát. „Íróink mindenkor (...) hittek abban, hogy az irodalom a személyiség és a közösség formálásának hatékony eszköze.”⁷⁷

Hlebová az irodalomnak egy különös szegmensét választotta: a mesét. Ennek egyik oka, hogy módszere az általános iskolák első osztályaihoz szól. Nem véletlenül: az idegen környezetbe csöppent kisgyerek hamar elvesztheti az érdeklődését, ha számára csupa érthetetlen dolog történik körülötte. Másrészt a Szlovákiában élő és (szlovákul) alkotó kiemelkedő cigány irodalmárok éppen a mese terén alkottak maradandót. Ezekben a mesékben pozitívan jelenik meg a roma személyiség, a gyerekek könnyen beleélhetik magukat a szereplők helyzetébe, a művészet ereje által kibújhatnak a saját bőrükből és más, addig sosem látott, tapasztalt perspektívából láthatják saját helyzetüket. A mesehősökkel való azonosulás során a megalázott, sikertelen gyermek is lehet erős hős. Továbbá Denisa Selická szerint a cigány családokban is nagyon fontos szerepet játszik a mese. „A mesék, melyekben indiai motívumok keverednek a mindennapi élet elemeivel, fontos nevelési eszközök a családban. Ugyanúgy, ahogy minden gyermeknél, hatással vannak a tudatalattira, ugyanakkor a tudatot is strukturálják. A történeteket szó szerint értik, átélnek, hisznek bennük. Ezek a mesék nagyobb hatással vannak a gyerekekre, mint az iskola és a média együttvéve.

⁷⁷ GÖRÖMBEI András, *Az irodalom szerepe a magyar nemzeti tudat alakításában = Irodalom, nemzet, identitás*, szerk. JANKOVICS József, NYERGES Judit, <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/index.htm#2> (2012. 10. 27).

Annál is inkább, mert a legtöbb mese arról szól, hogyan győzött a cigány intelligencia és ravaszság a gádzsók felett.⁷⁸

A mesék tehát az érzelmeiken keresztül ragadják meg a diákokat, s ez kitűnően beleillik az emocionális oktatás kereteibe. Az emocionális oktatás fiziológiailag is másképp működik, mert míg a tradicionális oktatás leginkább az agy bal féltekéjét veszi igénybe és fejleszti, az emocionális nevelés az agy mindkét féltekéjét fejleszti. Míg a tradicionális oktatás során az agynak a bal féltekéje kerül előtérbe, emocionális oktatásnál egyenlő mértékben mindkettő.⁷⁹ Az EQ, azaz érzelmi intelligencia nem függ az értelmi intelligenciától (IQ), nem is annyira genetikailag determinált, ezért az iskolában jobban fejleszthető, jobban lehet rá építeni.⁸⁰

Erich Mistrík rámutat a művészet hatására a multikulturális és emocionális nevelésben. Megállapítja, hogy a mély esztétikai érzés és katarzis megélése motivációs hatású. Hlebová szintén a művészetten keresztül képzelel el elvei megvalósítását. Újítása, hogy nem a zene kliséjét alkalmazza, hanem egy elfelejtett (fel sem fedezett?) cigány értékre épít: irodalmi szövegekre, azon belül pedig a mesékre helyezi a hangsúlyt, olyan mesékre, amiket cigány emberek írtak cigány emberekről. Dezider Banga, cigány származású szlovák meseíró gondolatai a meséről: „a roma ember gazdagsága a mesék világa. Ha elvesztettek is mindent, a sátort a fejük fölül, mindennapi kenyeret, a különleges mesevilág megmaradt számukra. A romáknak a mese lett kenyerük, vízforrásuk, amikből egész generációk ittak akkor is, ha a telepekből túl gyakran folyt fekete víz. A mese a gyermek születésénél is jelen volt. Ezzel jósoltak neki hosszú boldog életet, tele szabadsággal és szerelemmel...”⁸¹

Hlebová kitér a tanár szerepére: ő az emocionális biztonság megteremtője és forrása. A pedagógus viselkedése, minden tudatos vagy öntudatlan tette elkerülhetetlenül például szolgál a tanulók számára.⁸² Az iskolában minden a tanártól függ.⁸³ Ehhez azonban mint már

⁷⁸ SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, 58.

⁷⁹ HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010, 85.

⁸⁰ Uo. 93.

⁸¹ Uo. 7.

⁸² VILLÁNYI Györgyné, *Milyen és mire van szüksége = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009, 74

fentebb kifejtettem, az kell, hogy a tanárt megbecsüljék és támogassák a maga helyén a maga igyekezetében. Anyagilag és morálisan egyaránt.

A multikulturális-emocionális nevelést bemutató tankönyv első felében a leendő tanár megismeri a cigány szokásokat, temperamentumot (már amennyire ezt egy könyvből meg lehet tanulni). Aztán jön maga a multikulturális emocionális nevelés bemutatása. Ebben a részben konkrét példákon szemlélteti, hogyan kell az elvet átültetni a gyakorlatba. Hlebová 18 stratégiát sorol fel a roma mesékben a tanulók multikulturális és emocionális neveléséhez.

A 18 stratégiához mindig jár egy roma irodalmi szöveg, azaz mese, valamint multikulturális és emocionális cél, s végül metodikai megvalósítás, melyben a szerző konkrét gyakorlati tanácsokkal látja el a pedagógust. A multikulturális-emocionális nevelés előnyei közé tartozik, hogy a gyermek már az általános iskola első évében óhatatlanul találkozik a multikulturalizmussal, megfelelő irányítás híján azonban ennek az együttélésnek általában a negatív oldalait tapasztalja meg. Megoldásként szolgál az irodalmi szöveg, felkészült vezetés mellett innen vezethet út az egyedülálló és csoportos feladatokig, melyek által a gyerekek megismerik az adott országot, népet, kisebbség szimbólumrendszerét, földrajzi adottságait, történelmét, szokásait, hagyományait, a művészet formáit, jelentős tudományos felfedezéseket, érdekességeket. A gyerekek találkoznak egy másik cigányképpel, nem csak a média torzító prizmaán átszivárgó deviáns roma sztereotípiájával, hanem az alkotó, értékes, a többségi társadalom tagjaival egyenrangú cigány ember képével is.

A külvilág esztétikai megismerésén és megértésén keresztül a diák könnyebben építi be a környezete idegen elemeit a saját kulturális eszköztárába.⁸⁴ Erich Mistrík szerint az archetípusok segítségével felismerjük, hogy az eltérő felszín alatt ugyanolyan érzések lappanghatnak. Két kultúra, ami a felületes szemlélő számára eltérést mutathat, hasonló vagy ugyanolyan érzéseket és embertípusokat jeleníthet meg. Ezáltal a diák megérti, hogy amilyen mértékben különböznek egymástól a kultúrák (jelen esetben a roma kultúra a többségi társadalomtól), ugyanolyan mértékben – ha nem is ugyanolyan módon – egyeznek, kiegészítik egymást.⁸⁵ A Hlebová tankönyv csak a cigány-nem cigány együttélés jobbá válását említi, de

⁸³ HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010, 97.

⁸⁴ HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010, 117.

⁸⁵ MISTRÍK Erich., *Kultúra a multikutúrna výchova*, Bratislava, IRIS, 1999, Idézi: HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010, 117.

magyar szemmel a multikulturális emocionális nevelés még egy lehetőséget rejt magában. Az a szlovák gyerek, aki eszerint a módszer szerint tanul kiskorában, a magyarokra is másképp fog tekinteni: a multikulturalizmus jegyében elfogadóan. Hlebová arra szánja a könyvét, hogy cigány gyerekek cigány identitását erősítse. Továbbgondolva módszerét elképzelhetőnek tartom, hogy használható szlovák iskolákban vagy integrált intézményekben is. Sőt a szlovák-magyar közeledés ügyét is szolgálná, ha a tankönyvben foglalt mesék, illetve a módszer maga megjelenne a szlovákiai magyar sőt a magyarországi oktatásban is.

Ami megakadályozhatja a módszer sikerességét, az a felkészületlen, kiégett, alulfizetett, agyonterhelt tanár. Mivel a tanár a szülő részéről általában semmilyen segítségre nem számíthat, szükséges, hogy az állam és a társadalom támogassa, segítse, különösen a szociológusok, pszichológusok, szociális munkások. Ezt a könyvet nemcsak kezdő pedagógusoknak szánja a szerző. Hlebová tisztában van vele, hogy a berögzült szokásokat nem lehet egyik napról a másikra kigyomlálni. A cél mégis az, hogy a humanisztikus iskolai módszerek segítségével az iskola ellenpéldájává váljon a jelenlegi szlovák nevelési rendszernek.⁸⁶

Bibiána Hlebová módszerét az általános iskola első osztályaiba szánja. De a későbbiekben is érdemes lenne folytatni. Már nem mesék, hanem versek, novellák, regények segítségével mélyíteni el a másik kultúrához tartozó ember iránti elfogadást, terjesztetni a cigány irodalom méltatlanul mellőzött termékeit.

Bár a multikulturális-emocionális nevelés elvének hasznosságához, használhatóságához, szükségességéhez kétség sem férhet, ma még csak találgathatunk, mi lesz ennek a jól hangzó elképzelésnek a sorsa. A módszer gyakorlati működésének megfigyelése, eredmények mérése, elemzése egyelőre nem lehetséges, hiszen napjainkban csak egy tankönyv lapjain él. Kérdéses, hogy a mostani iskolarendszer képes-e élni a multikulturális-emocionális nevelés nyújtotta lehetőségekkel, képesek lesznek/leszünk-e összhangba hozni a szimpatikus elveket a gyakorlati megvalósítással. Elég bátrak lesznek-e a politika emberei, hogy saját pillanatnyi érdekük helyett az ország hosszútávú fejlődését tartsák szem előtt – akkor is, ha ezzel kockára teszik pozíciójukat, népszerűségüket. Ez azonban már túlmutat e dolgozat keretein, egy későbbi kutatás tárgyát képezheti.

⁸⁶ HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010, 121.

Összegzés

Dolgozatom célja a Szlovákiában második legnagyobb számú kisebbség, a cigányság helyzetének feltárása, illetve a lehetséges megoldási kísérletek teljesség nélküli bemutatása volt, különös tekintettel Bibiána Hlebová újszerű módszerére, mely elveiben sikeresen reagál a mai szlovákiai általános iskola problémáira, a roma kisebbség helyzetére, hátrányaira. Annak érdekében, hogy egyáltalán értsük, mit takar a cigánykérdés, felvázoltam a mai szlovákiai helyzetet, melyhez szervesen hozzátartoznak a szlovákiai magyarok, szlovákiai magyar cigányok.

A cigányság Szlovákiában sem alkot egységes nemzetet, az oláh cigányok, de különösen a romungrók csoportján belül is beszélhetünk szlovák illetve magyar identitástudattal rendelkező romákról.

Magyarországon töltött tanulói éveim alatt számos működő kezdeményezéssel találkoztam, s most a dolgozat írása során ezek tárháza Szlovákiában honos módszerekkel bővült. Szociológusok, közgazdászok, társadalomtudósok egyaránt az oktatást tartják a cigány integráció legreményteljesebb színhelyének. Ehhez azonban valóban jól működő iskolarendszerre, a cigány kultúrát, szokásrendszert figyelembe vevő, arra építő tantervre, programokra és elkötelezett, szakképzett, megbecsült, támogatott tanárookra van szükség. Az iskolában minden a tanártól függ, vallja Bibiána Hlebová, a multikulturális emocionális oktatás, nevelés híve, az irodalom erején keresztül próbálja közelebb hozni egymáshoz a többségi és kisebbségi nemzetiség tagjait. Meggyőződése, hogy a legjobb program is megtörhet egy kiégett tanári gárdán és a legerőtlenebb próbálkozás is sikerre vihető, a tanárok emberfeletti erőbefektetése árán.

Ha a cigányok oktatásáról beszélünk, leendő roma származású ügyvédek, orvosok, tanárok, informatikusok lebegnek szemünk előtt. A számok viszont azt mutatják, nagyon kevés és szerencsés cigánygyerek képes eljutni arra a szintre, hogy felvegye a globalizált világ ritmusát, képes legyen megállni helyét a piaci versenyszférában. Százezrek élnek mind Magyarországon, mind Szlovákiában, akik különböző okoknál fogva (szegénység, motiváció hiánya, testi- és/vagy szellemi fogyatékoság, kor) egyszerűen nem képesek arra, hogy elvégezzenek egy középiskolát, az egyetemről nem is beszélve. De kétkezi, hasznos munkára alkalmasak lennének. Viszont az egész társadalmi rendszerünk úgy van berendezve, hogy az ilyen fajta munkát alacsonyabb értékűnek véljük, le- vagy levegőnek nézzük az utcseprőt, aki gondoskodik arról, hogy az egyetemre, munkába sietők ne térdig porban, sárban,

szemétben, falevélben, hóban gázoljanak. A teljes közösség feladata nemcsak egy cigány értelmiségi, vezető réteg létrejöttének előmozdítása, hanem azok segítése, munkára ösztönzése, a többségi társadalomba való bevonása, akiket a felsőoktatáson keresztül nem sikerül elérni. Ez viszont már túlmutat a leendő pedagógusi munkámon és e dolgozat keretein is.

Bár Szlovákiában is az iskolától várják a legnagyobb eredményeket, a közös cigány-magyar-szlovák kommunikációs tér, kultúra kialakítása és a sikeres cigány-magyar-szlovák együttélés az egész társadalom érdeke, feladata és kihívása.

Irodalomjegyzék

BAKONYI Anna, *Családok „más” gyerekekkel a közoktatásban = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

FEHÉR Ágota, *Az empátia lehetőségei a kirekesztődés megelőzésében és feloldásában = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

GÁLISOVÁ Anna, *Komunikačná zručnosť hovorenia v populácii rómskych žiakov na 1. stupni ZŠ*, Besztercebánya, Bél Mátyás Egyetem, 2010.

GLATZ Ferenc, *A romakérdésről (Kérdések, kételyek, javaslatok) = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999.

GÖRÖMBEI András, *Az irodalom szerepe a magyar nemzeti tudat alakításában = Irodalom, nemzet, identitás*, szerk. JANKOVICS József, NYERGES Judit, <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/index.htm#2> (2012. 10. 27).

HAVAS Gábor, KEMÉNY István, LISKÓ Ilona, *Cigány gyerekek az általános iskolában*, Budapest, Oktatáskutató Intézet Új Mandátum Könyvkiadó, 2002.

HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010.

KÁLLAI Ernő, *Megszüntette*, Budapest, 2011.

KEMÉNY István, *Az életformáról*, Kézirat, 1978.

KEMÉNY István, *Tennivalók a cigányok/ romák ügyében = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999.

KERTESI Gábor, *A társadalom peremén Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*, Budapest, Osiris, 2005.

KÉZDI Gábor, *A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása = A cigányok Magyarországon*, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999.

KOVÁČ Dušan, *Szlovákia története*, Pozsony, Kalligram, 2011.

LAMPL Zsuzsanna, *Magyarok és szlovákok*, <http://mek.oszk.hu/08000/08070/08070.pdf> (2012.10.27).

MALŽENICKY Katica, RAVASZ Ábel, *Mad'ari. A szlovákok magyarképe és a szlovák-magyar viszony*, <http://hu.scribd.com/doc/25974553/DEMOS-Magyarország-1036-Budapest-Perc-Utca-8> (2012.10.27).

MISTRIK Erich, *Kultúra a multikutúrna výchova*, Bratislava, IRIS, 1999, Idézi: HLEBOVÁ Bibiána, *Rómska identita (romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa)*, Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010.

NÁDOR Orsolya, *Nyelvpolitika és oktatás – történelmi háttérvázlat = Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011.

NÉMETH Szilvia, RAVASZ Ábel, *A kisebbségbe rejtett kisebbség: magyar romák Szlovákiában*, Regio, 2010.

RAVASZ Ábel, *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*, <http://issuu.com/konyvespolc/docs/nepszamlalas2011> (2012. 10.20).

RÉGER Zita, *Cigány gyermekvilág*, Budapest, L'Harmattan, 2002.

RÉGER Zita, *Utak a nyelvhez*, Budapest, Soros Alapítvány és MTA Nyelvtudományi Intézet, 2002.

SÁNDOR Klára, *Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelv művelés = A magyar nyelv kézikönyve*, szerk. KEIFER Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

SKRABSKI Árpád, *Társadalmi azonosságtudat és nevelés = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

ŠUTAJ, Štefan, SÁPOS Aranka, *A nemzeti kisebbségek helyzete 2008-ban Szlovákiában = Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*, szerk. LELKES Gábor, TÓTH Károly, <http://mek.oszk.hu/07900/07938/07938.pdf>. (2012. 10. 20).

SZABÓMIHÁLY Gizella, *A magyar nyelvű oktatás Szlovákiában a rendszerváltozás után = Nyelv és oktatás kisebbségben Kárpát-medencei körkép*, szerk. BARTHA Csilla, NÁDOR Orsolya, PÉNTEK János, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011.

SELICKÁ Denisa, *Sociálna pedagogika ako životná pomoc pre rómsku rodinu*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.

TORGYIK Judit, KARLOVITZ János Tibor, *Multikulturális nevelés*, <http://www.unimiskolc.hu/~btntud/multikult.pdf> (2012. 10. 20).

VÁGNEROVÁ Marie, *Pszichopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*, Praha, Portál, s. r. o., 1999, 444. Idézi: Bibiána HLEBOVÁ, *Rómska identita*

(romipen) v rómskych rozprávkach (paramisa), Prešov, Prešovská Univerzita v Prešove, 2010.

VANŇO Boris, *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*, Bratislava, 2011, 7.
<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rom.pdf>

VARGA László, *Gyermeklét a 21. században = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

VILLÁNYI Györgyné, *Milyen és mire van szüksége = Megismerés és elfogadás*, szerk. KÁLLAI Ernő, KOVÁCS László, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009.

Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike, kiad. Szlovák Köztársaság, <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinsksk.pdf> (2012. 10.27).

Egyéb források

Statisztikai adatok, <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf> (2012. 10.20).

Mi legyen a szlovákiai magyar romákkal, <http://www.bumm.sk/72047/ravasz-abel-mi-legyen-a-szlovakiai-magyar-romakkal.html> (2012. 10.27).

Kihívás előtt, http://www.foruminst.sk/hu/23/0/0/2004-04-24/1/150/kihivas_elott (2012. 10. 20).

Drámai mértékű az iskolai szegregáció,
http://oktatas.origo.hu/20081020/dramai_merteku_az_iskolai_szegregacio (2012. 10. 20).

Pri riešení rómskeho problému sa treba zbaviť mýtov <http://komentare.sme.sk/c/5137331/pri-rieseni-romskeho-problemu-sa-treba-zbavit-mytov.html> (2012.12.21).

Betónový plot v Ostrovanoch: Múr preskočia za dve sekundy!

<http://www.cas.sk/clanok/135458/betonovy-plot-v-ostrovanoch-mur-preskocia-za-dve-sekundy.html> (2013.01.03).

Otvorený list učiteliek z východného Slovenska

<http://janmacek.blog.sme.sk/c/301577/Otvoreny-list-uciteliek-z-vychodneho-Slovenska.html> (2012. 12.21.)

Adresár mimovládnych organizácií, ktoré sa venujú rómskym programom 2008, szerk. GABČOVÁ Lýdia, HELIENKOVÁ Ľudmila, Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation 2008

http://www.yepp-community.org/yepp/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=443&Itemid=386 (2013. 01.03.)

<http://www.ternipe.sk/index.php?id=1> (2013. 01. 03).

<http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/> (2013. 01. 03).

<http://www.romaeducationfund.hu/ref-one-page> (2013.01.03).

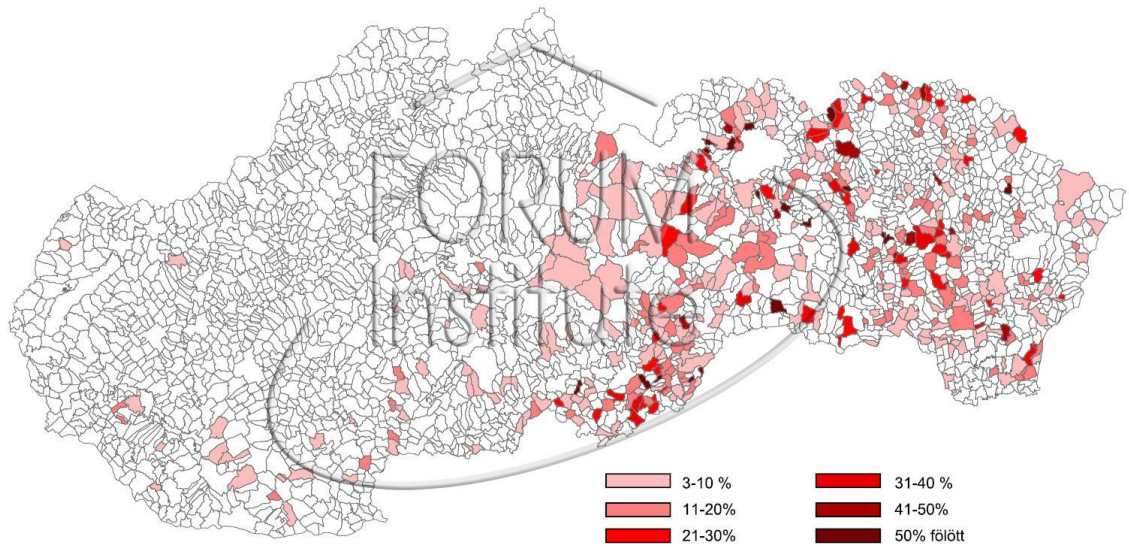
Függelék

1. Szlovákia lakossága nemzetiség szerint

Lakosság	2011		2001		1991	
	absz.	%	absz.	%	absz.	%
együtt	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0	5 274 335	100,0
Nemzetiség						
szlovák	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 328	85,7
magyar	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8
roma	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4
cseh	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0
ruszin	33 482	0,6	24 201	0,4	17 197	0,3
ukrán	7 430	0,1	10 814	0,2	13 281	0,3
német	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1
lengyel	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1
horvát	1 022	0,0	890	0,0	x	x
szerb	698	0,0	434	0,0	x	x
orosz	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0
zsidó	631	0,0	218	0,0	134	0,0
morva	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1
bolgár	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0
más	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1
nem ismert	382 493	7,0	54 502	1,0	8 782	0,2

2. A roma lakosság aránya Szlovákia településein 2011-ben

A roma nemzetiségű lakosság aránya Szlovákia településein 2011-ben

© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012
Adatforrás: www.statistics.sk